

ULUSLARARASI ÇEVRE HUKUKUNDA HAKÇA KULLANIM İLKESİ

THE PRINCIPLE OF EQUITABLE UTILIZATION IN INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW

Merve Nur YILMAZ*

Özet: Devletlerin egemenlik alanlarında bulunan sınıraşanlar da dâhil olmak üzere tüm doğal kaynaklar, bu devletler tarafından sınırsız ve mutlak bir şekilde kullanılamazlar. Uluslararası hukukun genel ilkelerinden olan iyi komşuluk ilkesi, hakkın kötüye kullanılması yasağı gibi kurallar gereği bir ülkedeki uluslararası nitelikteki kaynakların özellikle de suların hakça ve makul kullanım esasını benimsemiş; sınırlı bir egemenlik doktrini kabul edilmiştir. Şüphesiz bu değişimde dünya nüfusunun artması ve kullanılabilir su kaynaklarının yetersizliği de etkili olmuştur. 2014 yılında yürürlüğe giren 1997 tarihli “Birleşmiş Milletler Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşme” de önemli zarar verme yasağı ve bazı usuli düzenlemelerle birlikte yer verilen hakça kullanım ilkesi; uluslararası su yollarının ayırım yapılmaksızın, kıyı dış devletlere en az zarar verecek fakat en çok yarar sağlayacak şekilde kullanılmasını olarak ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: İyi Komşuluk İlkesi, Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı, Uluslararası Suyolu, Sınırlı Egemenlik Doktrini, Hakça Kullanım İlkesi

Abstract: All natural resources include transboundary ones in the area of states' sovereignty cannot be used by these states enormously and absolutely. International natural resources especially watercourses, like the equitable utilization and prohibition of abuse of rights, were indigenised and doctrine of limited sovereignty was set out on general principle of international law. Without a doubt, increment of world's population and inadequacy of available water supplies had influenced this change. The equitable utilization, which has been paired with the application of appropriate measures to prevent harm to other states sharing an international watercourse and procedural acts in the 1997 United Nations Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses which enters into force in 2014, may be expressed as the equal utilization of international watercourses which damages less but avails more to riparian states.

Keywords: The principles of good-neighborliness, prohibition of abuse of rights, international watercourse, doctrine of limited sovereignty, the equitable utilization.

* Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı

I. GİRİŞ

Hakça kullanım ilkesi, bir ülkenin diğer ülke veya ülkelerle birlikte kullandığı uluslararası nitelikteki doğal kaynakların kullanımında devletlerin yetkilerinin sınırını oluşturan bir ilkedir. Uluslararası hukukta özellikle sınıraşan suların ulaşım dışı amaçlarla kullanılmasında bir teamül kuralı haline gelen ilke, sulardan havza ülkelerinin bölgesel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde eşit kullanma hakkı tanır.

Bununla birlikte kullanılabilir su kaynaklarının giderek yok olduğu gerçeği karşısında, su kullanımının sınırlandırılmasında ekonomik ve sosyal gerekliliklerin yanı sıra çevresel gerekliliklerin de dikkate alınması önem arz etmektedir. Ancak devletler sınıraşan suların kullanımına ilişkin uygulamalarını daha çok kendi menfaatlerine göre şekillendirmektedir. Bu durumun önüne geçecek ve çevresel faktörlerin gözetilmesini sağlayacak nitelikte bir uluslararası hukuk kuralı da maalesef bulunmamaktadır. Bununla birlikte 1997 tarihli Birleşmiş Milletler Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşme, taraf olan ülkeler bakımından bu konuda yapılacak olan andlaşmalarda bir çerçeve sözleşme olarak hakça kullanım ilkesinin sınırlarını çizmekte; bu ülkelere yönelik olarak su kaynakları hakkında planlanan projelerin haber verilmesi gibi bazı yükümlülükler öngörmektedir. Taraf olmayan ülkeler bakımından ise sözleşme hükümleri hakça kullanım ilkesinin kapsamının belirlenmesi bakımından yol gösterici olmaktadır. Bu çalışma kapsamında; bir teamül kuralı olarak hakça kullanım ilkesini ve dayanaklarını açıklamaya, ilkenin temelinde yer alan sınırlı egemenlik doktrinini ve bu doktrinin benimsenmesine kadar geçen süreçte geliştirilen diğer doktrinleri ele almaya, sınıraşan suların ulaşım dışı amaçlarla kullanımı kapsamında hakça kullanım ilkesinin 1997 tarihli BM sözleşmesindeki ve Türkiye uygulamalarındaki yerini değerlendirmeye çalışacağız.

II. HAKÇA KULLANIM İLKESİ

A. Kavram

Uluslararası çevre hukukunda hakça kullanım ilkesi, uluslararası nitelik taşıyan (birden çok devlet tarafından kullanılan) bazı doğal kaynakların adil, tarafsız, ölçülü ve makul kullanımı anlamına gelmektedir. İlke, bu kaynakların kullanımına dair tarafların eşit olarak sahip oldu-

ğu temel haklarını ve kaynakların gerçek tahsisini kapsamına almaktadır.¹ Buradaki eşitlik, miktar olarak eşit bir dağılımı değil; hakka sahip olmak bakımından bir denkliliği ifade etmektedir.² Hakça kullanım ilkesi esas olarak uluslararası nitelikteki iç suların kullanımının düzenlenmesi çerçevesinde geliştirilmiş olsa da uluslararası nitelik taşıyan diğer çevresel varlıklar hakkında da uygulanabilir niteliktedir. Kuralın uygulanmasında yani hakça kullanımın ölçüsünün belirlenmesinde ise; “çevresel varlıkların sağlıklı ve dengeli bir şekilde sürdürülebilmesi açısından ihtiyaç duyduğu korunma gereksinimi, yararlanıcı devletlerin toplumsal ve ekonomik gereksinimleri, ilgili devletlerin söz konusu çevresel varlığa bağımlı nüfusları, geçmiş ve hâlihazır kullanımlar, bu kullanımlara alternatif olacak olanakların varlığı” gibi hususların dikkate alınması gerekir.³ Görüldüğü gibi ilke kapsamı duruma göre değişebilen; nisbi⁴ bir hakkı içerir. Hakça kullanım ilkesi, bir yandan devletin egemenlik yetkilerinin bir görünümü olarak ona kaynakların kullanımı hususunda hak bahşederken; bir yandan ilgili diğer devletlerin aynı kaynağa dair kullanım hakkının ihlal edilmemesi yükümlülüğünü getirir. Kaynakların kullanımında ilkenin uygulanmasından hakça kullanım hakkı etkilenen devletlerin rızasının bulunması durumu⁵ haricinde taviz verilemez.

Sınıraşan suların⁶ kullanımı hakkında tüm kıyıdaş devletlerin aynı

¹ Julie Gjörtz Howden, “ Utilization of International Watercourses: Aspect of the Applicable International Law and Practice in the Tigris- Euphrates Watercours”, The University of Bergen, Norway 2012 (Master Thesis), s. 31.

² Bu yönde bkz. Kenan Dülger, “Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılan Uluslararası Suyollarının Hakça Ve Makul Kullanımı ve Türkiye’ nin Sınır Aşan Suları», TAAD, Sayı 23, 2015, s. 33.

³ Ahmet M. Güneş, Çevre Hukuku, XII Levha Yayıncılık, 2015, s. 373.

⁴ Münevver Aktaş Acabey, Sınıraşan Sular Hukuki Rejim Dicle-Fırat ve Türkiye’ nin Diğer Sınıraşan Suları, Beta Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 179.

⁵ Komşu devlet ülkesindeki bir faaliyetin zararlı sonuçlarına katlanmayı milletlerarası andlaşma ya da tek taraflı bir bildiri ile açıklayan devlet; bu iradesiyle eylemin devletler hukukuna uygunluğunu kabul etmiş sayılacağından sorumluluk ilişkisi doğmaz. Açıklamalar ve “zarara rıza gösteren hak iddia edemez” (volenti non fit iniuria) ilkesi için bkz. Enver Bozkurt, M. Akif Kütükçü ve Yasin Poyraz, Devletler Hukuku, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2004, s. 283-284.

⁶ Birden fazla ülkeden geçen ya da ülkeler arasında sınır teşkil eden sular, sınıraşan su olarak uluslararası hukuka tabidir. Uluslararası niteliğe haiz olan bu suların ulusal kolları ve aynı bölgede yer alıp bu sularla bütünlük oluşturan göl, kanal gibi sulara uygulanan rejimin de ana akarsu rejimi ile aynı olduğuna dair bkz. Selcen Erdal, “Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşme” Uygulamasında “Danışma Yöntemi”, GÜHFD, Cilt XX, Sayı 3, 2016, s. 192-193; Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk, 9. Bası, Turhan

nitelikte bir hakka sahip olarak, sudan ihtiyaçları kadar ancak kıyıdaşlara en az zarar verecek ve en çok yarar sağlayacak⁷ şekilde kullanımı ifade eden bir ilke olan hakça kullanım, temel birtakım unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Bunlar; suyolunun kullanımında hakların eşitliği, hakların eşitliğinin suların eşit taksimi anlamına gelmemesi, hakça ve makul kullanımı yani faydacı bir anlayışı ifade etmesi, kıyıdaşlar güncel su ihtiyaçlarını karşılayamıyorken bir kıyıdaşın gelecekteki ihtiyaçları için su tutmaması şeklinde ifade edilebilir.⁸ Dolayısıyla hakça kullanım ilkesi, “*farklı menfaatler arasında denge sağlamanın önemli bir aracıdır*”.⁹

B. Uluslararası Hukukta Bir Teamül Kuralı Olarak Hakça Kullanım İlkesi

Uluslararası hukukta hakça ilkeler, uluslararası teamül hukuku kurallarıyla devletlere tanınacak olan hakların ve bu çerçevede getirilecek yükümlülüklerin temelinde yer almalıdır. Olaya uygulanacak bir andlaşma hükmü veya teamül kuralı bulunmadığı takdirde¹⁰ hâkim tarafından uyuşmazlığın çözümünde uygulanan hakça ilkeler, hukuksal adaleti sağlarlar. Bu yönüyle hukuk dışı adaleti sağlayan ve ancak tarafların rızalarının varlığı halinde uygulama alanı bulan hak ve nisfetten¹¹ ayrılırlar.¹² Hakça ilkelerin uluslararası toplumda yay-

Kitabevi, Ankara 2010, s. 247.

- ⁷ Lipper’in hakça kullanım tanımı için bkz. Aktaş Acabey, s. 143.
- ⁸ Bu unsurlar için bkz. Cem Sar, Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı, Ankara, 1970, s. 297-304; Aktaran; Çağatay Akça, Sınırtaş Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara 2014, s. 43.
- ⁹ Wilfried Erbguth/Sabine Schlacke, Umweltrecht, München 2005, § 8, N. 12. Aktaran; Ahmet M. Güneş, “Uluslararası Çevre Hukuku Üzerine Bir İnceleme”, *İÜHFİM*, Cilt LXX, Sayı 1, 2012, s. 102.
- ¹⁰ Bu yönde hukukun genel ilkelerinin uluslararası hukukun asli kaynakları arasında hiyerarşik olarak son sırada yer aldığına dair bkz. Yücel Acer ve İbrahim Kaya, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, 48. Cilt, Usak Yayınları, Ankara 2010, s. 39; Bozkurt, Kütükçü ve Poyraz, s. 79.
- ¹¹ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü’ nde hak ve nisfete, 38. maddenin birinci fıkrasında uluslararası hukukunun asli kaynaklarına yer verilmiş olmasının; tarafların mutabık kalması halinde Uluslararası Adalet Divanı’nın hakça ve eşitçe karar verme yetkisini zedelemeyeceği belirtilerek bir yardımcı kaynak olarak yer verilmiştir (m. 38/2). UAD Statüsü için bkz. http://www.uhdigim.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_02.pdf, E.T. 14.08.2017.
- ¹² Yusuf Aksar, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I, Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 84; Öğretide hakça ilkeleri hakkaniyetle eş tutan görüşler de bulunmak-

gın kullanım ve diğer şartların sağlanmasıyla birlikte bir uluslararası teamül hukuku kuralına dönüşmesi¹³ ve uluslararası hukukun asli kaynakları arasında daha öncelikli bir konuma geçmesi söz konusu olabilir. Doğal kaynakların kullanımı hakkında hakkaniyeti esas alan bir sınır oluşturan hakça kullanım ilkesinin de bu noktada uluslararası çevre hukukunda bir teamül kuralı teşkil edip etmediğini ele almak gerekir. Bilindiği üzere, teamül kuralının oluşabilmesi için biri maddi unsur (*state practice*), diğeri ise manevi unsur (*opinio juris sive necessitatis*) olan iki temel şartın sağlanması gerekir. Maddi unsur olarak devlet uygulamaları, devletlerin, uluslararası örgütlerin ve hatta bireylerin eylem ve uygulamalarının etkin olduğu bir kavramı,¹⁴ manevi unsur ise maddi unsuru oluşturan eylemlerin, devletler hukuku kurallarının bir gereği olarak ve aksine hareketin sorumluluk doğuracağından hareketle gerçekleştirilmesini¹⁵ ifade eder.

Sınıraşan suların ulaşım dışı amaçlarla kullanımına ilişkin olarak, hakça kullanım esası benimsenene kadar farklı devlet uygulamaları gelişmiştir. Nehrin kıyıdaşlar arsında eşit paylaşılması, nehir sularının kararlaştırılan oran dâhilinde kullanma veya kararlaştırılan oran dâhilinde kullanım yerine belirli bir zaman aralığı ya da mevsim zamanları seçilerek paylaşımın belirlenmesi gibi.¹⁶ İlerleyen süreçte hakça kullanım ilkesi, sınıraşan suların ulaşım dışı amaçlarla kullanımına ilişkin andlaşmalarda ve bu noktada çıkan uyuşmazlıkların çözümünde temel alınmaya başlanmıştır. İlk olarak ABD ile Meksika Rio Grande Nehri uyuşmazlığında bir hukuk kuralı olarak değil ancak pratik bir

tadır. Bu görüşler hakkında bkz. Pazarcı, s. 115. Hakça ilkeleri hakkaniyet ile eş tutan görüşler, hakça ilkeleri; pozitif hukukun dışındaki unsurların hesaba katılması olarak görmektedirler. Acer ve Kaya, s. 40.

¹³ Oluşum yöntemleri birbirinden farklı olduğundan hakça ilkeler ile yapılageliş kurallarının birbirinden ayrı tutulması gerekir. Acer ve Kaya, s. 39-40. Yine de bizce uluslararası nitelikli bazı hukuki meselelerin çözümünde bu ilkelerden hareketle somut olaya uygun düşecek uygulamalar geliştirilebilir; bu uygulamalar yaygın bir hale gelerek teamül hukuku kuralı haline gelebilir. Nitekim sınıraşan suların ulaşım dışı amaçlarla kullanımı konusunda; hakça ilkelerden biri olarak kabul edilebilecek olan hakça kullanım ilkesini bu kapsamda düşünmek gerekir. Daha önce bahsedildiği üzere teamül hukuku kurallarının temelinde hakça ilkeler yer almalıdır.

¹⁴ Acer ve Kaya, s. 32; Aksar, s. 66; Bozkurt, Kütükçü ve Poyraz, s. 75-76; Pazarcı, s. 104.

¹⁵ Acer ve Kaya, s. 34; Aksar, s. 74; Bozkurt, Kütükçü ve Poyraz, s. 76-77. Pazarcı, s. 106.

¹⁶ Dülger, s. 30.

çözüm yolu olarak, hakça kullanım ilkesi gündeme gelmiştir.¹⁷ Uyuşmazlık genel olarak “suların eşit tahsisi” çerçevesinde giderilmiştir.¹⁸ Benzer şekilde, Hindistan- Nepal arasında Mahakali Nehri dolayısıyla çıkan uyuşmazlığın çözümünde de, “ *tarafların su kullanımlarının -niceliksel olmayan- eşitliğinden*” bahsedilmiştir.¹⁹ Uygulamada bir “ *hukuk kuralı*” olarak hakça kullanım ilkesine ise ilk kez, 1997 tarihli Gabcikovo- Nagymaros Projesi Davasında yer verilmiştir.^{20,21} Uyuşmazlık, Macaristan ve Çekoslovakya devletlerinin Tuna Nehri üzerinde baraj inşası projesinden Macaristan’ ın, projenin topraklarına zarar verdiği ve Budapeşte’ nin sulama arzını azaltacağı gerekçesiyle çekilmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır.²² Uluslararası Adalet Divanı, Macaristan’ ın “ *nehrin hakça ve makul paylaşım hakkından*” değil; ortak projeden el çektiğini belirterek tarafların hakça kullanım haklarına vurgu yapmıştır.²³

Hakça kullanım ilkesine sınıraşan doğal kaynakların komşu devletlerce kullanımına ilişkin birçok uluslararası andlaşmada da yer verilmiştir. Özellikle ilkenin en yaygın kullanım alanına sahip olduğu sınıraşan sularla ilgili olarak, 1997 tarihli Birleşmiş Milletler Uluslararası Suların Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşme de ilkeye geniş bir şekilde yer verilmiştir. Hakça ve makul kullanım ölçüsünün belirlenmesine ilişkin bu sözleşmenin yanı sıra; Uluslararası Hukuk Derneği (*International Law Association*) ’ nin 1956 yılında yayınladığı Dobrovnik kararları²⁴ ve bu kararlarını tekrarladığı 1958 New York, 1964 Tokyo ve 1966 Helsinki²⁵ toplantıları, Uluslararası

¹⁷ Akça, s. 43.

¹⁸ Howden, s. 28.

¹⁹ Howden, s. 28.

²⁰ Güneş, Çevre Hukuku, s. 372; Howden, s. 29.

²¹ International Court Of Justice, Case Concerning The Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/ Slovakia), 25.09.1997.

²² Karar için bkz. Mesut Hakkı Çaşın, Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları II, Legal Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 929.

²³ Howden, s. 29.

²⁴ 1997 tarihli sözleşme içinde yer alan maddelerin ruhunun Uluslararası Hukuk Derneği’nin 1956 yılında yayınladığı Dobrovnik kararları ile benzerlik gösterdiğine dair bkz. Seyfi Kılıç, “Uluslararası Suyollarının Ulaşım-Dışı Kullanımına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve 2012 Değerlendirmesi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 5, Sayı 49, 2013, s. 115.

²⁵ Hakça kullanımın uluslararası nehirlerin kullanımına dair 1966 tarihli Helsinki Kurallarıyla da benimsenmesiyle birlikte uluslararası su kaynakları hukukunun, hakça kullanım doktrini çerçevesinde geliştiğine dair bkz, Charles Bourne, “International Law Commission’s Draft Articles on the Law of International Water-

Hukuk Enstitüsü'nün aldığı Salzburg ve Seul Kuralları (1961 ve 1986) bulunmaktadır. Bunun yanı sıra 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (*United Nations Convention on the Law of the Sea*)'nin başlangıç kısmında; deniz ve okyanusların barışçıl kullanımını ve bunların kaynaklarının hakça ve etkin kullanımını sağlamak sözleşmenin kurulmasının nedenlerinden biri olarak ifade edilmiştir.²⁶ Ayrıca BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (*United Nations Convention on Biological Diversity*) 'nde de; biyolojik çeşitliliğin korunması, bu çeşitliliğin unsurlarının sürdürülebilir kullanımı, genetik kaynaklar ve teknolojiler üzerinde sahip olunan bütün hakları dikkate almak kaydıyla, bu kaynaklara gereğince erişimin ve ilgili teknolojilerin gereğince transferinin sağlanması ve uygun finansmanın tedariki de dâhil olmak üzere genetik kaynakların kullanımından doğan yararların adil ve hakkaniyete uygun paylaşımı amaç olarak belirlenmiştir.²⁷ Yine BM- AEK Sınırtaş Su Yolları ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanılması Sözleşmesi (*UN-ECE Convention on Protection and Use of Transboundary Waters and International Lakes*) (*Helsinki Sözleşmesi*) 'nde de suların ekolojik olarak rasyonel yönetiminin sağlanmasına, sınırtaş karakterleri de dikkate alınarak hakça ve makul kullanılmasına ve su kaynakları ile bunların ekosistemlerinin korunmasına yer verilmiştir.²⁸

Görüldüğü üzere hakça kullanım ilkesi, uluslararası çevre hukukunda ve çevre hukukunun ilgilendiği sınırtaş doğal kaynaklar hakkında sürekli bir uygulamaya sahiptir.²⁹ İlke opinio juris bakımından

courses: Principles and Planned Measures', *Colorado Journal of International Law and Policy*, Sayı 3, 1992, p. 82; Aktaran; Mete Erdem, "The Tigris-Euphrates Rivers Controversy And The Role Of International Law", *Perceptions*, Volume VIII, Mart- Mayıs 2003, s. 8.

²⁶ Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin başlangıç kısmı için bkz. http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf, (E. T: 02.09.2017).

²⁷ Sözleşmenin amaçlar başlıklı 1. maddesi için bkz. 27 Aralık 1996 tarih 22860 sayılı Resmi Gazete.

²⁸ BM- AEK Sınırtaş Su Yolları ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanılması Sözleşmesi (Helsinki 1992), (m. 2/2, b ve c). Sözleşme metni için bkz. <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/pdf/watercon.pdf>, (E. T: 02.09.2017).

²⁹ İlkenin devlet uygulamalarıyla geniş bir biçimde desteklendiğine ve pek çok ulusal-uluslararası mahkeme kararlarında benimsendiğine dair bkz. Adele J. Kirschner and Katrin Tiroch, "The Waters of Euphrates and Tigris: An International Law Perspective", *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Volume 16, 2012, s. 355. Bu doğrultuda uluslararası su hukukunda ilkenin kodifiye edilmeden

da -UAD' nın son kararlarında opinio juris'e maddi unsur temelinde ulaşmaya çalıştığı da göz önüne alındığında³⁰ kanaatimizce uluslararası hukukta uyulması zorunlu bir hukuk kuralı olarak görülmektedir.³¹ Nitekim UAD'de Gabcikovo-Nagymaros davasına ilişkin kararında³² modern uluslararası hukukun gelişim sürecinde hakça kullanım ilkesinin güçlendiğini vurgulamıştır.³³ Ancak öğretilerde, ilkenin teamül kuralı olmadığını ve bu alanda henüz bağlayıcı ve kapsamlı uluslararası kuralların oluşmadığı yönünde görüşler de bulunmaktadır.³⁴

İlkenin uluslararası teamül hukuku kuralı haline gelip gelmemesinin dışında hukuki niteliğinin de öğretilerde tartışmalı olduğunu ifade etmek gerekir.³⁵ Bir görüş, ilkenin hakkaniyet ve nispet gereği kabul edilen bir kural olduğunu;³⁶ bizim de katıldığımız diğer bir görüş ise gerçek bir hukuk ilkesi olduğunu savunmaktadır.³⁷

-
- önce de devlet uygulamalarına ve içtihatlarla dayalı bir teamül hukuku kuralı niteliğinde olduğuna ilişkin bkz. Howden, s. 28; Mesut Hakkı Çaşın, *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları I*, Legal Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 882.
- 30 Uluslararası Adalat Divanı son kararlarında, manevi unsuru ayrıca belirlemek yerine manevi unsura, maddi unsur temelinde ulaşmaya başlamıştır. Açıklama için bkz. Aksar, s. 75. Örneğin divan, Geçiş Hakkı Davası'na ilişkin kararında (Rights of Passage over Indian Territory Case, 12/04/1960) Portekiz sömürgesi olan uyuşmazlık konusu edilen topraklar arasında yüzyıldan uzun bir zaman özel kişilerin, sivil memurların ve eşyaların serbest geçiş hakkı olduğunu belirtmiş ve devletler arasındaki bu uygulamayı serbest geçiş hakkının taraflar arasında bir hukuk kuralı olarak kabul edilmesine ilişkin olarak tatmin edici bulmuştur. Divan kararının ilgili bölümleri için bkz. David J. Harris, *Cases and Materials on International Law*, Sixth Edition, Sweet and Maxwell, London 2004, s. 259.
- 31 Aynı yönde bkz. Aktaş Acabey, s. 168; Güneş, "Uluslararası Çevre Hukuku Üzerine Bir İnceleme", s. 102; Çaşın, I, s. 882.
- 32 International Court Of Justice, Case Concerning The Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), 25/09/19 97.
- 33 Aktaş Acabey, s. 206; Howden, s. 3.
- 34 Açıklama için bkz; Aktaş Acabey, s. 167. Bu yönde ayrıca bkz. Atilla Sandıklı, "Sınır Aşan Sular ve Türkiye", Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2004, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/160/sinir_asan_sular_ve_, (E. T: 25.08.2017); Hüseyin Pazarcı, "Çevre Sorunlarının Uluslararası Boyutları ve Uluslararası Hukuk", Prof. Dr. Fehmi Yavuz'a Armağan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s. 227-228.
- 35 Görüşleri aktaran; Aktaş Acabey, s. 172.
- 36 Bu görüş çerçevesinde kavramsal olarak da hakça ve makul kullanım ilkesi yerine hakkaniyet ve nispete uygun ve makul kullanımdan bahsedilmesinin daha isabetli olacağı ifade edilmektedir. Açıklamalar için bkz. Dülger, s. 32.
- 37 Bu doğrultuda bkz. Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 8. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 91-92.

III. SINIRAŞAN SULARIN ULAŞIM DIŞI AMAÇLARLA HAKÇA KULLANIMI

A. Doktrinler

Sınıraşan suların kullanma esaslarının belirlenmesi açısından birbirinden farklı doktrinler geliştirilmiştir. Hakça kullanım ilkesi bu doktrinlerden sınırlı egemenlik doktrininin savunduğu bir argüman olarak ortaya çıkmıştır. Ancak gelişim seyrini ve ilkenin dayandığı esasları daha iyi ortaya koyabilmek adına diğer doktrinleri de kısaca açıklamak gerekir.

1. Mutlak Ülke Egemenliği (Harmon) Doktrini

Doktrin, yukarı kıyıdaş devletin suyun kendilerince kullanımından aşağı kıyıdaş devletin etkilenip etkilenmediğini göz önünde bulundurmaksızın, akarsuların sularını dilediği gibi kullanabilmesi veya saptırabilmesi olarak tanımlanmaktadır.³⁸ ABD' nin 1895' te Rio Grande Nehri için ilk savunduğu argümanı oluşturan bu doktrin ABD tarafından Kanada ile ABD arasında ortaya çıkan Columbia Nehri uyuşmazlığında kesin olarak terk edilmiştir.³⁹

2. Doğal Bütünlük Doktrini

Harmon doktrininin aksine aşağı kıyıdaş devletlerin su kullanım haklarını koruyan bir ilke olarak doğal bütünlük görüşü, nehirlerin doğal durumlarında herhangi bir değişiklik yapılmadan kullanılmasını savunur.⁴⁰ Bu görüşe göre, yukarı kıyıdaş devletin aşağı kıyıdaş devletlerin haklarına zarar verebilecek nitelikteki su kullanımlarına ilişkin olarak aşağı kıyıdaş devletin bu kullanımlara rıza göstermesi

³⁸ Kapan, İsmail, Türkiye İle Suriye ve Irak Arasında Su Anlaşmazlığı Ve Türkiye'nin Çözüm İçin Sunduğu "Üç Aşamalı Planın Su Hukuku Çerçevesinde İncelenmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2006, s. 45. Aktaran; Akça, s. 28; Pazarcı, Uluslararası Hukuk, s. 246.

³⁹ Cem Sar, Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı, Ankara, 1970, s. 124-125. Aktaran; Akça, s. 31. Columbia Nehri'nin iki ülke arasındaki kullanımına ilişkin 1961 tarihli anlaşma (Columbia River Treaty) için bkz. Kemal Berk Orhon, Sınıraşan Yerüstü Suların Yönetiminde Dünya ve Türkiye Uygulamaları, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara 2015, s. 76.

⁴⁰ Dülger, s. 31.

şartı aranmalıdır.⁴¹ Nil Nehri barajı inşaatında Mısır, İngiliz Hükümetine; 1957 Lanoux Gölü Davası'nda İspanya, Fransa'ya karşı; günümüzde ise Suriye, Dicle- Fırat Nehirleri için Türkiye'ye karşı bu görüşü savunmaktadır.⁴²

3. Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini

Ön kullanımın üstünlüğü doktrini, uluslararası bir suyu daha önce kullanmaya başlayan kıyıdaşın, mevcut kullanımları üzerinde diğer kıyıdaşların etki edemeyeceği dokunulmaz bir hakka sahip olduğunu savunmaktadır.⁴³ Coğrafik olarak suların akış yönünün aşağı kıyıdaş devletlere doğru olduğu düşünüldüğünde doktrin, aşağı kıyıdaş devletlerin geçmişteki su kullanım haklarını korumaktadır.⁴⁴ Kazanılmış hakların korunması prensibinin uluslararası hukukta bir yansıması olarak ortaya çıkan doktrin; uluslararası hukukta bir kazanılmış haktan bahsedilebilmesi için söz konusu hakkın andlaşmalara veya halefiyet ilkesine dayanması gerekliliğinden hareketle öğretilde eleştirilmektedir.^{45, 46} Meksika, Rio Grande Nehri uyuşmazlığında; Irak ise Fırat- Dicle Nehirleri uyuşmazlığında görüşlerini bu doktrine dayandırmıştır.⁴⁷

4. Sınırlı Egemenlik Doktrini

Bir kıyıdaş devletin sınırları dâhilinde kalan nehirlerin kullanımında serbest olduğunu ancak bu serbestinin diğer kıyıdaş devletlere önemli zarar vermemek gibi bir sınırının da olduğunu ifade eden gö-

⁴¹ Yüksel İnan, "Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları (Fırat ve Dicle)", *AÜSBFD*, Cilt 4, Sayı 1-2, 1994, s. 249.

⁴² Sözü edilen uyuşmazlıklara ilişkin olarak bkz. Akça, s. 35.

⁴³ Akça, s. 38-39.

⁴⁴ Teknolojinin geldiği seviyede yukarı kıyıdaş devletler, suyu kendi sınırları içerisinde tutma imkânına sahip olduğundan, doktrin artık yukarı kıyıdaş devletlerin su kullanım haklarına da hizmet edebilecektir. Açıklama için bkz. Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 3. Baskı, Usak Yayınları, Ankara 2013, s. 106.

⁴⁵ Akça, s. 39.

⁴⁶ Uluslararası hukuk bu noktada aşağı kıyıdaş devletlerin kazanılmış haklarını kabul etmemektedir. Açıklama için bkz. İnan, s. 250.

⁴⁷ Sözü edilen uyuşmazlıklara ilişkin olarak Akça, s. 39.

rüştür.⁴⁸ Doktrin, hakça kullanım ilkesinin temelinde yer alır.⁴⁹ Hakça kullanım ilkesi, yukarı kıyıdaş devletin suyu öncelikli kullanımını; aşağı kıyıdaş devletin ise yukarı kıyıdaş devlete karşı kullanabileceği veto yetkisini ortadan kaldırmıştır.⁵⁰ Böylelikle mutlak egemenlik veya ön kullanım doktrini ile doğal bütünlük doktrini arasında bir orta yol bulunmuş olmaktadır. Hakkaniyet ilkesi birçok sınıraşan su uyuşmazlığında uygulama alanı bulmuştur.⁵¹

5. Kıyıdaş Devletler Topluluğu (Ortak Yönetim) Doktrini

Ülkelerin egemenlik hakları ile çatışan bu görüş, uluslararası su-yollarının politik sınırlardan bağımsız bir şekilde birlikte veya yetki verilen bir heyet aracılığıyla yönetilmesini savunmaktadır.⁵²

B. Sınıraşan Suların Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımında Hakça Kullanım İlkesinin Hukuki Dayanağı

Bazı genel nitelikteki ilkelerin sınıraşan suların kullanımında uygulanıp uygulanamayacağı ve ulusal nitelikli birtakım kuralların bu kapsama dâhil edilip edilmeyeceği uluslararası hukukta tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların bir sonucu olarak; komşuluk hukuku, hakkın kötüye kullanılması yasağı ve ilgili devletler lehine uluslararası irtifak hakkı kurulması gibi görüşler, sınıraşan suların kullanımında hakça kullanım ilkesinin kabulüne gerekçe olarak gösterilmiştir.

Hakça kullanım ilkesinin temelini komşuluk hukukuna dayandıran görüşe göre; drenaj havzası devletleri komşu devlet olarak kabul edilmeli ve ulusal komşuluk hukukunda mülkiyet hakkına getirilen bazı sınırlamalar uluslararası sular için de getirilebilmelidir.⁵³ Bizim de

⁴⁸ Eray Acar, "Avrupa Birliği'nin GAP ve Su Sorununa Yaklaşımı Çerçevesinde Fırat ve Dicle Nehirlerinin Yönetimi Üzerine Tartışmalar" *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 4, 2006, s. 76; Aktaran; Dülger, s. 31.

⁴⁹ Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 3. Baskı, s. 107.

⁵⁰ Vefa Toklu, *Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye*, Turhan Kitabevi, Ankara 1999, s. 30.

⁵¹ Colorado ve Tijuana uyuşmazlığı, Rio Grande uyuşmazlığı, Columbia Nehri uyuşmazlığı, Indus nehri uyuşmazlığı, Nil nehri uyuşmazlığı gibi; Açıklama ve örnekler için bkz. İnan, s. 250.

⁵² Akça, s. 47.

⁵³ Komşuluk hukukuna ilişkin olarak öğretilen Stoll ve Krakau tarafından savunulan bu görüşler için bkz. Aktaş Acabey, s.146-147.

katıldığımız karşı görüşe göre ise; ulusal hukuktaki komşuluk hukuku ilişkilerinin devletlerarasındaki ilişkide uygulama olanağı bulunmamaktadır zira devlet malik değil egemendir. Bu noktada komşuluk hukukundan aktarılabilecek kural ancak komşuların birbirlerine karşı “aşırı” nitelikteki davranışlardan kaçınma yükümlülüğü olabilir.⁵⁴ Nitekim iyi komşuluk ilkesi, uluslararası hukuka özgü genel ilkelerden biridir ve sınıraşan suların kullanımında devletlerin diğer havza ülkelerine verebilecekleri esaslı zararları önleme noktasında uygun tedbirleri alma yükümlülüğünün dayanak noktasını oluşturur.⁵⁵

Hakça kullanım ilkesini hakkın kötüye kullanılması yasağına dayandıran görüşe göre ilkeye aykırılık oluşturan davranışlar ise, devletlerin kullanım haklarının kusurlu bir şekilde diğer devletlere zarar verme kastıyla kullanılmasıdır.⁵⁶ Nitekim ileride tekrar değinileceği üzere hakça kullanımın ölçüsü belirlenirken dikkate alınan faktörlerden birisi de “devletlerin ihtiyaçları”dır.

Öğretide hakça kullanım ilkesinin temelinde devletler yararına kurulan uluslararası irtifak hakkının bulunduğunu savunan bir görüş de bulunmaktadır.⁵⁷ Ancak uluslararası bir irtifak ancak andlaşmalarla kurulabilir. Devletler bu çerçevede ulusal hukukta olduğu gibi uluslararası suların kullanımı konusunda birtakım olumlu veya olumsuz edimler yüklenirler. Bu edimler de hakça kullanımın çerçevesini çizer. Ancak uluslararası hukukta egemenlik hakkı üzerindeki sınırlamalar, bir irtifak hakkı olarak değil; egemenlik hakkı üzerinde normal sınırlamalar olarak değerlendirilebileceğinden⁵⁸ kanaatimizce görüşün savunulabilirliği bulunmamaktadır.

⁵⁴ Uluslararası hukukta komşuluk hukuku kurallarının sınıraşan suların kullanımı ile ilgili olarak uygulanabilme kabiliyetinin düşük olduğuna ilişkin; öğretide Berber ve Sar tarafından savunulan görüşler için bkz. Aktaş Acabey, s. 147-148.

⁵⁵ Sur, s. 88.

⁵⁶ Suyun kullanım gerekçeleri o kullanımın hukuka uygunluğu belirlenirken dikkate alınacak faktörlerdendir. Aktaş Acabey, s. 150. “İyiniyet” ve “Hiçbir devlet bilerek ülkesini başkasının haklarına zarar verecek eylemlerde kullanılmasına izin veremez” ilkeleri için bkz. Dülger, s. 34.

⁵⁷ İlgili devletler yararına uluslararası irtifak hakkında aktarılan görüşler için bkz. Aktaş Acabey, s. 151.

⁵⁸ Zira egemenlik ve mülkiyet farklı kavramlardır. G. Kaeckenbeeck, *International Rivers*, Londra 1968, s. 13. Aktaran Aktaş Acabey, s. 152, dpn 39.

C. 1997 Tarihli Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşmede Hakça Kullanım İlkesi

Sınır aşan suların yolcu veya yük taşınması amacıyla kullanımı devletlerin yaptıkları anlaşmalara bağlı olduğundan uluslararası su yollarının kullanımı ile ilgili esas sorun sulama, endüstriyel veya hidroenerji üretimi gibi konularda çıkmaktadır.^{59, 60} Bu noktada sorun teşkil eden kullanımlar; “tüketici veya yoksun bırakıcı nitelikteki faaliyetler” ve “suların niteliğini değiştirici faaliyetler” olmak üzere iki başlık altında toplanabilir.⁶¹ En yaygın örneği tarımsal amaçlarla sulama olan ilk gruptaki faaliyetlerde, kullanılan suyun tamamı veya bir bölümü tekrar akarsuya dönmemektedir. En yaygın örneği endüstriyel faaliyetler olan ikinci gruptaki faaliyetlerde ise kullanılan su, zehirli ve kirletici maddelerle birlikte akarsuya dönmektedir. İşte 17 Ağustos 2014 de 35 ülkenin onaylaması ile yürürlüğe giren 1997 tarihli sözleşme,⁶² uluslararası su yollarının hakça, akılcı ve makul kullanımını düzenleyen 5. maddesi ile ilk gruptaki faaliyetlerin; 5. madde ile birlikte önemli zarar vermeme yükümlülüğünü düzenleyen 7. maddesi ile de⁶³ ikinci gruptaki faaliyetlerin çerçevesini çizmektedir. Yapılan çalışmalarda 276 uluslararası nehrin % 60’ının kullanımına ilişkin herhangi bir iş birliği düzenlemesi bulunmadığı sonucuna ulaşıldığı da göz önüne alındığında sözleşmenin, bir çerçeve sözleşme olarak büyük öneme

⁵⁹ Acer ve Kaya, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, 3. Baskı, s. 105.

⁶⁰ Uluslararası suların ulaşım dışı amaçlarla; balıkçılık ve canlı kaynak avcılığı, tarımsal yararlanma, endüstriyel yararlanma olmak üzere üç farklı biçimde yararlanılmaktadır. Erdal, s. 190; Pazarcı, Uluslararası Hukuk, s. 245.

⁶¹ Sınıflandırma ve açıklamalar için bkz. Pazarcı, “Çevre Sorunları...”, s. 226. Aynı yönde bkz. Acer ve Kaya, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, 3. Baskı, s. 106; Erdal, s. 191.

⁶² Sözleşme (United Nations Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses), 36 ülke tarafından onaylanmıştır. Filistin sözleşmeyi onaylayan (2 Ocak 2015) 36. devlet olmuştur. Uluslararası Hukuk, s. 245.

Sınıflandırma ve açıklamalar için bkz. Pazarcı, “Çevre Sorunları...”, s. 226. Aynı yönde bkz. Acer ve Kaya, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, 3. Baskı, s. 106; Erdal, s. 191.

Sözleşme (United Nations Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses), 36 ülke tarafından onaylanmıştır. Filistin sözleşmeyi onaylayan (2 Ocak 2015) 36. devlet olmuştur. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-12&chapter=27&clang=_en#EndDec, (E. T: 01.09.2017).

⁶³ Pazarcı, “Çevre Sorunları...”, s. 227.

sahip olduğu anlaşılır.^{64, 65} Yine de bu konuda devletlerin izleyecekleri en sağlıklı yol şüphesiz her bir uluslararası su yolu projesi için ilgili devletlerle ayrı andlaşmalar akdetmektir.⁶⁶

Gelinen noktada hakça kullanım ilkesini artık bir uluslararası teamül hukuku kuralı olarak ele almanın mümkün olduğunu daha önce belirtmiştik. 1997 tarihli sözleşmede hakça ve makul kullanım, önemli zarar vermeme ilkesi ve taraf devletlere getirilen bir takım usuli yükümlülükler ile birlikte; ilkenin uluslararası teamül hukuku kuralı olmasına dayanak oluşturan diğer uluslararası sözleşmeler veya kuralara göre daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Sözleşmenin hakça ve makul kullanım ve katılım başlıklı 5. maddesinde hakça ve makul kullanıma;⁶⁷

“1. Suyolu devletleri kendi ülkelerinde bir uluslararası su yolunu hakça ve makul bir şekilde kullanırlar. Özellikle, bir uluslararası su yolu, su yolu devletleri tarafından ilgili su yolunun menfaatlerini dikkate alarak, su yolunun uygun korunmasıyla bağdaştır şekilde, onun en iyi şekilde ve sürdürülebilir kullanımı ve ondan yararlar elde etmek için kullanır ve geliştirir.

2. Suyolu devletleri bir uluslararası su yolunu hakça ve makul bir şekilde korumaya, geliştirmeye ve kullanmaya katılırlar. Böyle bir katılım işbu sözleşmede öngörüldüğü gibi, hem su yolunu kullanma hakkını ve hem de onun gelişimi ve korunmasında işbirliği ödevini içerir” şeklinde yer verilmiştir. Maddede hakça ve makul kullanım, *“optimal kullanım”* yani uluslararası su kaynaklarının mümkün olduğunca en etkili ve ekonomik olarak akla en yatkın kullanımı,⁶⁸ bir metot⁶⁹ olarak kabul edilmiştir.

⁶⁴ The United Nations World Water Development Report 4, “Managing Water Report under Uncertainty and Risk», s. 32. <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002156/215644e.pdf>, (E. T: 26.11.2016). Bu yönde bkz. Erdal, s. 195.

⁶⁵ Türkiye, sözleşmenin çerçeve niteliğini aşan detayda düzenlemeler içerdiğini oylama sırasında gündeme getirmiş ve tutanaklara geçirmiştir. Akça, s. 81.

⁶⁶ Yaşar Yakış, “Sınırtaşan Suların Hukuki Rejimi”, *Dış Politikası Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Ankara 1995, <http://www.yasaryakis.com.tr/TR/belge/1-413/bsinirasan-sularin-hukuki-rejimib-idis-politika-dergisi-.html>, (E.T: 30.11.2016).

⁶⁷ Sözleşmenin 5. maddesi için bkz. Aktaş Acabey, s. 180.

⁶⁸ UN Watercourses Convention User’s Guide Fact Sheet Series: Number 4, “Equitable and Reasonable Utilisation”, s.1, <http://www.unwatercoursesconvention.org/documents/UNWC-Fact-Sheet-4-Equitable-and-Reasonable-Utilisation.pdf>, (E. T: 01.12.2016)

⁶⁹ Howden, s. 34; Nitekim uluslararası suları daha rasyonel kullanmak, daha çok su kullanmaya hak kazanmak anlamına da gelmemektedir. Yakış, “Sınırtaşan Suların Hukuki Rejimi”.

Ayrıca iş birliği yapma yükümlülüğü, yukarı kıyıdaş devlet için bir hak ve yükümlülük; aşağı kıyıdaş devlet açısından ise bir hak olarak düzenlenmiştir.

Böylece 1992 tarihli BM- AEK Sınırtaşın Su Yolları ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanılması Sözleşmesinde hakça ve makul kullanım ilkesinin sınırı olarak “sınırtaşın etki” kavramı çerçevesinde işaret edilen çevresel faktörlere,⁷⁰ 5. maddede “suyolunun uygun korunmasıyla bağdaşır şekilde” ve “sürdürülebilir kullanım” ifadeleri kapsamında işaret edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla sözleşmeye göre kullanımın hakça ve makul olması yeterli olmamakta; su kaynaklarının doğal çevresine (ekosistem) karşı da makul kullanım teşkil etmesi gerekmektedir.⁷¹

1997 tarihli sözleşmede yer verilen hakça kullanım ilkesinin en güçlü dayanağını Uluslararası Hukuk Derneği tarafından 1966 yılında kabul edilen Helsinki Kuralları oluşturur.⁷² Özellikle hakça kullanımı belirleyici bazı faktörlere yer veren sözleşmenin 6. maddesinde Helsinki Kuralları olduğu gibi yansıtılmıştır.⁷³ Bu faktörler,

“ a. Coğrafi, hidrografik, iklimsel, ekolojik, ve diğer doğal tabiatlı faktörler,

b. İlgili su yolu devletlerinin sosyal ve ekonomik ihtiyaçları,

c. Her bir su yolu devletindeki su yoluna bağımlı nüfus,

ç. Bir su yolu devletindeki kullanım veya kullanımların diğer su yolu devletleri üzerindeki etkileri,

d. Suyolunun mevcut ve potansiyel kullanımları,

e. Suyolundaki su kaynaklarının kullanımının muhafazası, korunması, geliştirilmesi ve ekonomisi ile buna bağlı alınan tedbirlerin mahiyetleri,

f. Özellikle, planlanan veya mevcut kullanımlara ilişkin benzer değerlerdeki alternatiflerin mevcudiyetidir.”

⁷⁰ Akça, s. 62.

⁷¹ Howden, s. 35.

⁷² Yakış, “Sınırtaşın Suların Hukuki Rejimi”. Ancak maddede Helsinki Kurallarında yer alan “her havza devletinin su yoluna yaptıkları su katkısı” faktörüne yer verilmiştir.

⁷³ Sözleşmenin 6. maddesi için bkz. Akça, s. 88; Pazarcı, Uluslararası Hukuk, s. 247-248.

Maddenin 3. fıkrasına göre ise; hakça kullanım, belirtilen faktörlerin tümü dikkate alınarak ve gerektiğinde bazılarına daha çok değer verilerek (kendi içlerinde kıyaslamak suretiyle) tespit edilecektir.⁷⁴ Sayılan faktörler, yol gösterici mahiyette olup sınırlı sayıda değildir.⁷⁵ Bu noktada hakça kullanımın belirlenmesinde, iki taraflı sözleşme hükümleri ve mahkeme içtihatları da bir kılavuz oluşturmakta faydalı olabilir.⁷⁶ Dolayısıyla hakça kullanımın belirlenmesinde maddede sayılanlar haricinde pek çok faktör etkili olabilecektir. Hakça kullanımı belirleyen faktörlerin bu şekilde belirsiz olması sakıncalıdır. Zira bu durumda devletler, sadece kendi lehlerine olan faktörleri dikkate alabilir veya bunları istedikleri şekilde yorumlayabilirler. Bu da devletlerce sınıraşan suların kullanımına ilişkin geliştirilen projelerde, çevresel faktörlerin değil daha çok ekonomik ve sosyal faktörlerin dikkate alınmasına yol açabilir.⁷⁷

Sözleşmenin 7. maddesinde önemli zarar vermeme yasağı; “*Suyolu devletleri, ülkelerindeki uluslararası bir suyunu kullanırken, diğer su yolu devletlerinde sebebiyet verilecek önemli zararları önlemek için tüm önlemleri alacaktır*” şeklinde düzenlenmiştir.⁷⁸ İkinci fıkrada ise, böyle bir zararın⁷⁹ meydana gelmesi durumunda taraflar arasında zarara yol açan kullanıma müsaade eden bir andlaşma yoksa zarar veren devletin, zarar gören devletle irtibata geçerek tüm uygun önlemleri alması kuralı düzenlenmiştir. Böylelikle bu alanda devletlerin sorumluluğu açıkça kusur sorumluluğu esasına bağlanmıştır.⁸⁰

Hakça ve makul kullanım ilkesi ile önemli zarar verme yasağının karşılıklı durumları öğretide tartışmalıdır. Bir görüş, iki ilkenin de eşit statüde olması gerektiğini; bir diğer görüş, iki ilkeden birisine üstün-

⁷⁴ Mehmet Dalar, “Asi Nehri’nin Türkiye-Suriye İlişkileri Üzerindeki Etkisi Ve Geleceği”, *Ortadoğu Analiz*, C. 2, S. 15, Mart 2010, s.51. Aktaran; Akça, s. 89.

⁷⁵ Aktaş Acabey, s. 187.

⁷⁶ Howden, s. 31-32.

⁷⁷ Bu gerekçelerle ilkenin, bütün uyumsuzlukları çözmeye aday bir doktrin olamayacağı ifade edilmektedir. Bu doğrultuda bkz. Aktaş Acabey, s. 190; Howden, s. 32.

⁷⁸ Aktaran; Akça, s. 91.

⁷⁹ Önemli zarar, kayda değer zarardan daha ciddi bir zarar olarak düzenlenmiştir. Açıklama için bkz. Yakış, “Sınıraşan Suların Hukuki Rejimi”.

⁸⁰ Devletin, verdiği zararı bilmesi veya bilebilecek durumda olması aranır; sözgeli mi alınacak tedbirlere ilişkin yürürlükteki yasaları uygulamaması, yasaya aykırı eylemleri önlememesi veya bu tür eylemleri gerçekleştirenleri cezalandırmaması gibi. Açıklama için bkz. Yakış, “Sınıraşan Suların Hukuki Rejimi”.

lük tanınması gerektiğini; başka bir görüş ise iki ilkenin özdeş olmasa da hâlihazırda birbirinin ayrılmaz parçası olduğunu savunmaktadır.⁸¹ Bizce de zarar verme yasağı tarafların menfaatlerinin dengelenmesini sağlayan bir kural olarak hakça kullanım ilkesi ile iç içedir. Dolayısıyla zarara yol açan devlet, su kullanımının hakça ve makul olduğunu ispatlayamaması durumunda *veya* gerekli tedbirleri almakta yeterli özeni göstermediği takdirde sorumlu olacaktır.⁸² Durumu bir örnekle açıklar isek;⁸³ kıyıdaş devletlerin birlikte yüz binlerce kişinin yararlanacağı bir hidrolik santral için bir baraj inşa ettiğini; ancak bu barajın, bir kıyıdaş devlette zevk için balık avlayan birkaç yüz kişiyi bu imkândan yoksun kılacak olması nedeniyle önemli bir zarara neden olacağını varsaydığımızda, önemli zarar ortaya çıkmış olsa bile burada kullanımın hakça olduğu kabul edilecektir. Ancak zarar veren devletin, barajın projelendirilmesi, inşası ve işletmesi aşamalarında öteki kıyıdaş devletlere önemli zarar vermemek için gerekli ihtimamı gösterme yükümlülüğü (m. 7/1) bakidir.

Sözleşmenin 8. maddesinde⁸⁴ ise, uluslararası suyunun optimum kullanımı ve korunması amacıyla kıyıdaş devletlerin iş birliği yapmaları gerekliliğinden söz edilmiş,⁸⁵ bununla bağlantılı olarak da 9. maddede⁸⁶ uluslararası suyunun durumu hakkında gerekli bil-

⁸¹ Görüşler için bkz. Aktaş Acabey, s. 207-208; Zararsız kullanım ve eşit kullanım arasındaki ilişki için ayrıca bkz. Erdem, s. 11.

⁸² Aktaş Acabey, s. 211; UN Watercourses Convention User's Guide Fact Sheet Series: Number 4, s.1.

⁸³ Uluslararası Hukuk Komisyonu Yazım Komitesi Başkanı Derek Bowett' in sözleşmenin tasarı çalışmaları yürütülürken verdiği örnek; Aktaran Yakış, "Sınırşan Suların Hukuki Rejimi".

⁸⁴ Sözleşmenin 8. maddesi için bkz. Akça, s. 84, dpn. 299; Aktaş Acabey, s. 227.

⁸⁵ Fransa'nın, topraklarında bulunan Lanoux Gölü üzerinde bazı tesisler inşa etmeye karar vermesi üzerine İspanya ile sularını Lanoux Gölü'nden alıp İspanya topraklarına geçen Carol Nehri nedeniyle çıkan uyuşmazlıkta, Hakem Mahkemesi uluslararası suların kullanımını paylaşmaya dair usuli hak ve yükümlülüklerde, iyi niyet ve akıselim kurallarının uygulanabileceğini ifade etmiştir (16 Kasım 1957). Karar ve açıklamalar için bkz. Ayşe Nur Tütüncü, "Lanoux Gölü Hakem Mahkemesi Kararı: Hukukun Kodlaştırılmasında Örnek Olay Olarak Etkisi ve Kararın Özeti", *İHFM*, Cilt LVI, Sayı 1-4, 1998, s. 303. Devletlerin birbirleriyle danışma ve işbirliği yapma yükümlülüğü, Hakem Mahkemesi'nin Lanoux Gölü kararının yanı sıra Uluslararası Adalet Divanının çeşitli kararlarında da- " Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği Uyuşmazlığı», « İngiltere-İzlanda Balıkçılık Uyuşmazlığı", "Malta-Libya- Tunus Kıta Sahaneliği Uyuşmazlığı" benimsenmiştir. Açıklamalar için bkz. İnan, s. 247.

⁸⁶ Sözleşmenin 9. maddesi için bkz. Akça, s. 94-95.

gilerin karşılıklı verilmesi esası⁸⁷ benimsenmiştir. Bu düzenlemelerin özellikle de 9. maddenin gereklerinin yerine getirilmemesi durumunda uluslararası suların hakça ve makul kullanımından bahsetmenin oldukça zorlaşacağını ifade etmek gerekir.⁸⁸ Nitekim uluslararası suyun hakça ve makul kullanımının tespitinde m.5 ile m.9 da öngörülen kurallar "*havza bazında ve bir bütün olarak*" değerlendirilmelidir.⁸⁹

Son olarak sözleşmede uluslararası su yolu ile ilgili bir proje hazırlayan devletin, kıyıdaş devletlere haber verme yükümlülüğüne de yer verildiğini (m.11) ve bu durumun karşı tarafın itirazı halinde çalışmaların yapılamaması durumunda bir ön izin alma mecburiyeti yarattığı⁹⁰ ifade edilmektedir.⁹¹

D. Sınıraşan Suların Hakça Kullanımında Türkiye'nin Durumu

Türkiye' de Dicle- Fırat, Meriç, Çoruh, Asi, Kura-Aras olmak üzere beş adet sınıraşan havza bulunmaktadır. Bunlarla ilgili olarak kıyıdaş devletlerarasında birtakım anlaşmalar imzalanmıştır.⁹²

1946 yılında imzalanan Türkiye ve Irak Arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasına⁹³ göre Dicle Nehri ile ilgili olarak ülkemiz; akışı düzenleme, taşmayı önleme, koruma araçlarına dair tasarımlardan Irak hükümetini haberdar etme gibi yükümlülükler altına girmiştir. Fransa ile yapılan 1921; Irak ile yapılan 1926 Ankara Antlaşmaları⁹⁴ ile

⁸⁷ Uluslararası suların yönetiminde temel bir sorun olarak; uluslararası su kaynakları ve özellikle yeraltı suları hakkında tamamlanmış, güvenilir ve istikrarlı verilerin bulunmaması belirtilmiştir. The United Nations World Water Development Report 4, s. 181.

⁸⁸ Akça, s. 94.

⁸⁹ Howden, s. 38-39.

⁹⁰ 11. madde ve açıklama için bkz. Akça, s. 98.

⁹¹ Bazı faaliyetler uluslararası hukukta yasaklanmamış da olsa birtakım zararlar ortaya çıkarma potansiyeline sahip olabileceğinden uluslararası uygulamada ve yapılan anlaşmalarda bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi nedeniyle ortaya çıkabilecek zararların önlenmesi için birtakım yöntemler geliştirilmiştir; 11. madde de sözleşmenin buna hizmet eden hükümlerinden birisidir. Açıklamalar ve danışma yöntemi için bkz. Erdal, s. 199-200.

⁹² Türkiye'nin bu çerçevede akdettiği ve bu başlık altında yer verilen antlaşmalar için bkz. Sur, s. 384-387.

⁹³ Antlaşmanın onanmasına ilişkin kanun 12.09.1947 tarih; 6705 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

⁹⁴ Antlaşmanın uygun bulunma kanunu 18.07.1926 tarih; 424 sayılı Resmi Ceridede yayınlanmıştır.

de Halep'e Fırat Nehri'nden su bırakılmış,⁹⁵ 1939 tarihli Hatay Hududunun Tespiti hakkında Sözleşme ile de iki taraf halkının Karasu, Afrin ve Asi nehirlerinden aynı hakla istifade etmesi kararlaştırılmıştır. Meriç, Tunca, Arda Nehirleri hakkında Yunanistan ve Bulgaristan ile yapılan antlaşmalarda, birbirlerine zarar vermemek kaydıyla tarafların su kullanım hakkı olduğu kabul edilmiştir. Son olarak da Uluslararası Kalkınma Ajansı ile yapılan kredi anlaşması (1966) gereği Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) devreye girmesiyle birlikte, 1987'de Ek İş Birliği Protokolü yapılmış ve Fırat Nehrinden saniyede 500 metreküp suyun Suriye'ye bırakılması kararlaştırılmıştır.⁹⁶ Türkiye'nin sınıraşan suların kullanımına dair yaptığı anlaşmaların, suyun kullanımı bakımından karşılaşılabilecek sorunları çözecek nitelikte olmadığı; bunların çoğunlukla iş birliği, iyi komşuluk gibi politikalara dayanılarak yapılan andlaşmalar olduğu ifade edilmektedir.⁹⁷

Türkiye, 1997 tarihli Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşmeye taraf değildir.⁹⁸ Türkiye'nin sözleşmede mevcut haliyle kabul edil-

⁹⁵ 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile de benzer düzenlemeler yapılmıştır. Açıklama için bkz. A. Kibaroglu, O. Ünver, "An Institutional Framework for Facilitating Cooperation in the Euphrates-Tigris Basin", *International Negotiation*, Vol:5, pp:311-333 'den aktaran; Levent Aytemiz ve Timuçin Kodaman, "Sınıraşan Sular Kullanımı ve Türkiye-Suriye ilişkileri", *TMMOB Su Politikaları Kongresi*, 21-23 Mart 2006, s.533.

⁹⁶ Hassan Chalabi, "Fırat'ın Suları ve Uluslararası Kamu Hukuku", *Çeviren Conference Implications*, *Ayna Dergisi*, Kış 1993-Bahar 1994, Sayı 2. Aktaran; A. Nazmi Üste, "Uluslararası Politika ve Türk Dış Politikası Açısından Sınıraşan Sularımız", *DEÜİİBF Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, 1998, s. 235. Salih Turgay, "Su Sorunu Ekseninde Türkiye Suriye İlişkileri" *Çağın Polisi Dergisi*, Sayı 59, 2009, http://www.caginpolisi.com.tr/eski_sitemiz/85/70-71.htm, (E. T: 27.08.2017).

⁹⁷ Yakış, "Sınıraşan Suların Hukuki Rejimi".

⁹⁸ Türkiye'nin sözleşmeye taraf olmamasının gerekçelerinden bazıları; sözleşmede Türkiye'nin kavramsal olarak daha uygun bulduğu "sınıraşan sular" kavramı yerine "uluslararası su" kavramının kullanılmış olması, sözleşmede öngörülen önemli zarar vermeme yükümlülüğünün hakça kullanım ilkesiyle çelişmesi, sözleşmede yer verilen karşılıklı bilgilendirme yükümlülüğünün görüşme süreçlerini gereğinden fazla uzatacak olması, anlaşmazlık halinde tarafsız bir komitenin kurulacak olmasıdır. Türkiye'nin sözleşmeye imza koymama gerekçeleri için bkz. Kılıç, s. 120; Sandıklı, "Sınıraşan Sular ve Türkiye". Uluslararası sular, uluslararası su yolları üzerindeki tasarruflarda diğer kıyıdaş ülkelerin menfaatleri de gözetilmeliyken; sınır aşan sular her devlet kendi ülkesindeki sudan ülke egemenliği gereği yararlanma hakkına sahiptir. Açıklamalar için bkz. Turgay, "Su Sorunu Ekseninde Türkiye Suriye İlişkileri". Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından kabul edilen "sınır aşan sular" kavramı ile uluslararası su kavramları arasındaki

mez bulunduğu hükümlerin başında; suyolu üzerinde yapılan projeler hakkında kıyıdaş devletlere haber verme yükümlülüğü öngören 11. madde, hakça kullanım ilkesi ile çatıştığı gerekçesiyle⁹⁹ zarar verme yasağını düzenleyen 7. madde, hakça kullanımın belirlenmesine dair bazı faktörler belirleyen 6. madde¹⁰⁰ gelmektedir. Ancak Türkiye, sözleşme hükümleri ile bağlı olmasa da, bir teamül kuralı olan sınıraşan suların hakça ve makul kullanımı ilkesi ile bağlıdır¹⁰¹ ve bu bağlılığın gereklerini yerine getirmektedir. Nitekim 1987 Protokolü çerçevesinde hazırlanan üç aşamalı plan¹⁰² bu ilke ile uyumlu bir biçimde düzenlenmiştir.¹⁰³ Söz konusu üç aşamalı planın birinci aşamasını; ülkelerin su kaynaklarının envanterinin çıkarılması oluşturmaktadır. Bu çerçevede havzayı temsil eden meteoroloji istasyonlarına ait aylık bazda buharlaşma, sıcaklık, yağış, kar kalınlığı ile ilgili tüm verileri, su kalitesine ilişkin verileri karşılıklı olarak alıp vermek, ölçümleri değerlendirmek, su tüketimlerinin ve kayıplarının tespit edilmesinden sonra çeşitli istasyonlarda doğal akımları hesaplamak ilk aşamada gerçekleştirilecek faaliyetler olarak belirlenmiştir. Planın ikinci aşamasını ise toprak kaynaklarının nicelik ve niteliğinin envanterinin çıkarılması oluşturmaktadır.

farklar için ayrıca bkz. İnan, s. 245-246.

⁹⁹ Maddeye itiraz gerekçesi, yukarı kıyıdaş devletlerinin 7. maddeye dayanılarak meşru kullanım amaçlarının engellenmesinin de zarar olarak yorumlanabileceği endişesidir. Akça, s. 91; Howden, s. 60.

¹⁰⁰ Türkiye, 6. maddeye toprak bilimi (pedoloji) kavramının ve 1966 Helsinki Kurallarında yer alan "her havza devletin su yoluna yaptığı su katkısı" ifadesinin eklenmesini talep etmiş, ancak talep reddedilmiştir. Kılıç, s. 120; Toklu, s. 45.

¹⁰¹ Bu yönde, Türkiye' nin sözleşmeye ilişkin taleplerinin hakça kullanım kuralına ısrarlı bir şekilde itiraz olarak değerlendirilemeyeceğine dair bkz. Kirschner and Tiroch, s. 381. Bilindiği üzere uluslararası teamül hukuku kuralları kendisine ısrarlı biçimde karşı çıkan devletleri (persistent objector-ısrarlı muhalif) bağlamamaktadır. Bu konuda bkz. Acer ve Kaya, Uluslararası Hukuk: Temel Ders Kitabı, 48. Cilt, s. 36; Aksar, s. 72. Yine de Türkiye sözleşmeye taraf olmamakla, aşağı ülkelerle bir uzlaşmaya varma zorunluluğundan kendisini kurtarmıştır. Açıklama için bkz. Aytemiz ve Kodaman, s. 529.

¹⁰² "Fırat-Dicle Havzası Sınır Aşan Sularının Hakkaniyet ve Nisfete Uygun ve Makul Kullanımı İçin Üç Aşamalı Plan" için bkz. Akça, s. 139; Dülger, s. 40; Kirschner and Tiroch, s. 383-384; Orhon, s. 113; Sandıklı, "Sınıraşan Sular ve Türkiye"; Yakış, "Sınıraşan Suların Hukuki Rejimi".

¹⁰³ Bu yönde bkz. Dülger, s. 40. Benzer doğrultuda Türkiye'nin sınırlı bölgesel hükümler ilkesine yakın bir söylem ve tutumu benimsediğine dair bkz. Üste, s. 234. Türkiye'nin sınıraşan su politikasını mutlak ülke egemenliği doktrini üzerine oturttuğuna ancak buna rağmen önemli zarar vermeme ilkesini gözeterek üç aşamalı plan önerisinde bulunduğu dair bkz. Aytemiz ve Kodaman, s. 533.

ve toprak sınıflandırma ve drenaj kriterleri hakkında bilgi alışverişinde bulunmak, işletmede olan, inşa halindeki ve planlanan projelerin toprak sınıflarını kontrol etmek, toprak sınıfları ve drenaj koşullarına göre bitki desenlerini araştırmak, sulama suyu ve yıkama suyu ihtiyaçlarını hesaplamak gibi faaliyetleri içermektedir. Planın üçüncü ve son aşamasını ise elverişli bulunan toprakların eldeki su ile sulanabilmesini sağlayacak tesislerin yapılması ve uygun sulama sistemlerinin projelendirilmesi çalışmalarının yapılması oluşturmaktadır. Bunun için de sulama tipi ve sistemini tartışmak ve belirlemek, işletmedeki projelerin modernizasyon ve ıslah imkânlarını araştırmak, tüm projelerin toplam su tüketimlerini belirlemek her ülkedeki, içme, kullanma ve endüstri suyu temini, Dicle'den Fırat'a su transferi imkânını göz önünde bulundurarak arz-talep dengesini sağlamaya yönelik bir benzeşim modeli geliştirmek, planlama safhasındaki projelerin ekonomik yapılabilirliklerini belirlemek için yöntem ve kriterleri tartışmak gibi faaliyetlere yer verilmiştir. Görüldüğü üzere özellikle mevcut suyun tespit edilen havza bilgileri ışığında akılcı bir biçimde tahsisini öngören planın üçüncü aşamasında hakça kullanım ilkesi ile uyumlu birtakım faaliyetler öngörülmektedir.

Buna rağmen Türkiye'nin üç aşamalı planındaki hakça kullanım anlayışı; ekonomik faktörlere ağırlık verildiği, çevresel faktörlerin göz ardı edildiği ve uluslararası tanıma uymadığı gerekçeleriyle eleştirilmektedir.¹⁰⁴ Bu çerçevede Dicle ve Fırat Havzası bakımından üç kıyıdaş devletin de uluslararası teamül hukuku kurallarına bağlı kalması gerektiği ifade edilmektedir.¹⁰⁵ Kıyıdaş devletlerin tüm bölgesel ihtiyaçlarına uygun bir şekilde hazırlanan üç aşamalı planın göz ardı edilerek Türkiye'nin izlediği politikanın eleştirilmesi, özellikle Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşmenin hakça kullanımın belirlenmesinde çevresel faktörlerin göz ardı edilmesine açık kapı bırakan 6. madde düzenlemesi karşısında bizce çelişkili bir durum oluşturmaktadır. Ayrıca üç aşamalı planda önerilen su kullanımının ülke egemenliklerini zedelemeyecek şekilde hakça ve makul kullanımı içerdiği dikkate

¹⁰⁴ Eleştirisi için bkz. Howden, s. 60.

¹⁰⁵ Açıklama için bkz. Kirschner and Tiroch, s. 382.

alınmaksızın 1997 tarihli sözleşmeye karşı olan tutumundan hareketle Türkiye'nin uluslararası hukuk kurallarına bağlı kalmadığı imajını çizmek de doğru değildir.

Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşmeye taraf olan Suriye de benzer şekilde Dicle ve Fırat'ın kullanımının uluslararası hukuk kurallarına bağlı olarak gerçekleştirilmediğini ileri sürmektedir.¹⁰⁶ Ancak Suriye ile Türkiye açısından sınıraşan nitelikte olan ve kullanımı uluslararası hukuk kurallarına bağlı olarak gerçekleştirilmeyen suyun Dicle veya Fırat değil,¹⁰⁷ Ası Nehri¹⁰⁸ olduğu ifade edilmelidir. Nitekim Suriye'nin Ası Nehri'ni hakça ve makul olmayan bir şekilde kullanması ve nehir hakkında karşılıklı görüşme taleplerini reddetmesi, iyi komşuluk ilkelerine uymayan ve ikiyüzlü bir tavır olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁹

Bununla birlikte Avrupa Birliği üyeliğine adaylık sürecinde Avrupa Birliği Konseyi tarafından 14 Nisan 2003 tarihinde kabul edilen Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesinde de sınıraşan sular konusuna yer verilmiştir. Belgede Türkiye'nin sınıraşan sulara ilişkin işbirliğini, Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi (2000/60/AT)¹¹⁰ ve Avrupa Birliğinin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere uygun olarak geliştirmesine devam etmesi istenmiştir.¹¹¹ Belgede bahsi geçen Aarhus,¹¹²

¹⁰⁶ Suriye'nin, sular bakımından Türkiye'ye bağımlı olmaktan duyduğu rahatsızlıkla terörü dahi koz olarak kullanmayı düşündüğü hakkında bkz. Turgay, "Su Sorunu Ekseninde Türkiye Suriye İlişkileri"; Üste, s. 237.

¹⁰⁷ Türkiye'nin söz konusu sulara yaptığı katkıdan mevcut durumdan daha az faydalanmasını talep etmek, Türkiye'nin egemenlik haklarının sınırlandırılması anlamına gelir ve asıl bu durum uluslararası hukuk kurallarına ve iyi komşuluk ilkelerine aykırılık oluşturur. Açıklamalar için bkz. İnan, s. 252.

¹⁰⁸ Ası nehri, Türkiye'ye su seviyesi oldukça azalmış ve bünyesinde bazı zararlı atıkları barındıran bir halde ulaşmaktadır. Açıklama için bkz. Sur, s. 385.

¹⁰⁹ Bu doğrultuda bkz. Dülger, s. 39-42.

¹¹⁰ Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi (EU Water Framework Directive) 22.12.2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

¹¹¹ 14.04.2003 tarihli Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi için bkz. <https://www.ab.gov.tr/files/ABilliskileri/>

AdaylıkSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf, (E.T: 23.02.2018).

¹¹² Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu Aarhus -Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru-Sözleşmesi (The UNECE Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters), 30 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Espoo,¹¹³ 1992 tarihli Helsinki sözleşmelerine Türkiye taraf değildir.¹¹⁴ Ancak gerek söz konusu uluslararası sözleşmeler gerekse de yüzey sularının, kıyı sularının ve yer altı sularının korunması için bir çerçeve oluşturan ve suların siyasi sınırlarla sınırlanmadığı havza bazında bir yönetim öngören Su Çerçeve Direktifi, sınıraşan suların kullanımı konusunda dikkate alınması gereken önemli düzenlemelerdir.

IV. SONUÇ

Sınıraşan suların ulaşım dışı amaçlarla kullanımı bakımından bir teamül kuralı olan hakça kullanım ilkesi, suya kıyıdaş olan tüm devletler arasındaki menfaat dengesini sağlayan ve suların adil, makul, hakça, optimal kullanımını öngören bir ilkedir. Hakça kullanım ilkesinin hukuki dayanakları olarak ise iyi komşuluk ilkesi ve hakkın kötüye kullanılması yasağı gösterilmektedir. İlke sınıraşan suların kullanımında sınırlı egemenlik doktrininin benimsenmesinin bir sonucudur. Yine de sınıraşan suların kullanımı bakımından ilkenin sınırları kesin olarak belli olmadığından ilke, devletlerarasındaki uyuşmazlıklarda doğrudan uygulanabilecek netlikte değildir. Devletler çoğunlukla ilkeyi kendi politik hedeflerine uygun olarak yorumlamaktadır.

Bununla birlikte 1997 tarihli Birleşmiş Milletler Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşme, hakça kullanım ilkesinin ne şekilde hayata geçirileceğine ilişkin önemli kurallar içermektedir. Sözleşmede hakça kullanımın ölçüsü bakımından bazı faktörlere yer verilmiş; bunlara uygun olmayan kullanımlarda veya sulara ilişkin proje ve faaliyetlerinde diğer kıyıdaş devletlerin önemli zarar görmemesi için gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda devletlerin sorumluluğunun doğacağı düzenlenmiştir.

Türkiye, 1997 tarihli sözleşmeye taraf olmamakla birlikte özellikle

¹¹³ Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu Espoo-Sınır Aşan Çevresel Etki Değerlendirmesi-Sözleşmesi (The Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context), 1991 yılında imzalanmış; 1997 yılında yürürlüğe girmiştir.

¹¹⁴ Avrupa Birliği ile su konusu ve Türkiye'nin su politikası hakkında bkz. <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-su-konusu-.tr.mfa>, (E.T: 23.02.2018).

kullanımı bakımından birtakım sorunlar bulunan Fırat- Dicle havzası için, hakça ilkelere uygun bir kullanım planı geliştirmiştir. Yukarı kıyıdaş devlet olduğu nehirler için uluslararası suların sınırsız kullanımı; aşağı kıyıdaş devlet olduğu nehirler için hakça kullanımı hatta nehirlerin doğal durumlarında herhangi bir değişiklik yapılmadan kullanımını savunan devletlere kıyasla Türkiye bu konuda istikrarlı bir politika izlemektedir.

Kaynakça

- Acer Yücel ve İbrahim Kaya, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, 3. Baskı, Usak Yayınları, Ankara 2013.
- Acer Yücel ve İbrahim Kaya, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, 48. Cilt, Usak Yayınları, Ankara 2010.
- Akça Çağatay, Sınırtaşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirmesi, T. C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara 2014 (Uzmanlık Tezi).
- Aksar Yusuf, Teoride ve uygulamada Uluslararası Hukuk I, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Aktaş Acabey Münevver, Sınırtaşan Sular Hukuki Rejim Dicle-Fırat ve Türkiye' nin Diğer Sınırtaşan Suları, Beta Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Aytemiz Levent ve Timuçin Kodaman, "Sınırtaşan Sular Kullanımı ve Türkiye-Suriye ilişkileri", TMMOB Su Politikaları Kongresi, 21-23 Mart 2006, s. 527-537.
- Bozkurt Enver, M. Akif Kütükçü ve Yasin Poyraz, Devletler Hukuku, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2004.
- Çaşın Mesut Hakkı, Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları, Cilt I ve II , Legal Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Dülger Kenan, "Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılan Uluslararası Suyollarının Hakça Ve Makul Kullanımı ve Türkiye' nin Sınır Aşan Suları", *TAAD*, Sayı 23, 2015, s. 23-43.
- Erdal Selcen, ""Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşme" Uygulamasında "Danışma Yöntemi"", *GÜHFD*, Cilt XX, Sayı 3, 2016, s. 190.
- Erdem Mete "The Tigris-Euphrates Rivers Controversy And The Role Of International Law", *Perceptions*, Volume VIII, Mart- Mayıs 2003, s. 1- 15.
- Güneş Ahmet M, Çevre Hukuku, 1. Baskı, XII Levha Yayıncılık, 2015.
- Güneş Ahmet M, "Uluslararası Çevre Hukuku Üzerine Bir İnceleme", *İÜHFM*, Cilt LXX, Sayı 1, 2012, s. 83-114.
- Harris David J, Cases and Materials on International Law, Sixth Edition, Sweet and Maxwell, London 2004.
- Howden Julie Gjörtz, " Utilization of International Watercourses: Aspect of the Applicable International Law and Practice in the Tigris- Euphrates Watercours", *The*

- University of Bergen, Norway 2012 (Master Thesis).
- İnan Yüksel, "Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları (Fırat ve Dicle)", *AÜSBFD*, Cilt 4, Sayı 1-2, 1994, s. 243-253.
- Kılıç Seyfi, "Uluslararası Suyollarının Ulaşım-Dışı Kullanımına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve 2012 Değerlendirmesi", *Orta Doğu Analiz*, Cilt 5, Sayı 49, 2013, s.114-121.
- Kirschner Adele J. and Katrin Tiroch, "The Waters of Euphrates and Tigris: An International Law Perspective", *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Volume 16, 2012, s.329-394.
- Orhon Kemal Berk, *Sınır Aşan Yerüstü Suların Yönetiminde Dünya ve Türkiye Uygulamaları*, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara 2015 (Uzmanlık Tezi).
- Pazarcı Hüseyin, "Çevre Sorunlarının Uluslararası Boyutları ve Uluslararası Hukuk" Prof. Dr. Fehmi Yavuz' a Armağan, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s. 201-237.
- Pazarcı Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, 9. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2010.
- Sandıklı Atilla, "Sınır Aşan Sular ve Türkiye", *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 2004, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/160/sinir_asan_sular_ve_turkiye.
- Sur Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 8. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2014.
- The United Nations World Water Development Report 4, "Managing Water Report under Uncertainty and Risk", 2012, <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002156/215644e.pdf>.
- Toklu Vefa Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye, Turhan Kitabevi, Ankara 1999.
- Turgay Salih, "Su Sorunu Ekseninde Türkiye Suriye İlişkileri" *Çağın Polisi Dergisi*, Sayı 59, 2009, http://www.caginpulisi.com.tr/eski_sitemiz/85/70-71.htm.
- Tütüncü Ayşe Nur, "Lanoux Gölü Hakem Mahkemesi Kararı: Hukukun Kodlaştırılmasında Örnek Olay Olarak Etkisi ve Kararın Özeti", *İHFM*, Cilt LVI, Sayı 1-4, 1998, s. 299-316.
- UN Watercourses Convention User's Guide Fact Sheet Series: Number 4, "Equitable and Reasonable Utilisation", s. 1-2, <http://www.unwatercoursesconvention.org/documents/UNWC-Fact-Sheet-4-Equitable-and-Reasonable-Utilisation.pdf>.
- Üste A. Nazmi, "Uluslararası Politika ve Türk Dış Politikası Açısından Sınır Aşan Sularımız", *DEÜİİBF Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, 1998, ss.231-246.
- Yakış Yaşar, "Sınır Aşan Suların Hukuki Rejimi", *Dış Politikalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 1995, <http://www.yasaryakis.com.tr/TR/belge/1-413/bsinirasan-sularin-hukuki-rejimib-idis-politika-dergisi.html>.

Linkler

- https://www.ab.gov.tr/files/ABiliskileri/AdaylikSureci/Kob/TurkiyeKatOrtBelg_2003.pdf
- <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-su-konusu-tr.mfa>
- <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22860.pdf>

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-12&chapter=27&clang=_en#EndDec

http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

<https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/pdf/watercon.pdf>

http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_02.pdf

<http://www.uib.no/en/ub>